

אגדת בראשית.

פרק א' תורה.

[א] (ב) וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ (בראשית ו ה).
(ג) ושיה כי לכל הפעם יש עת ומשפט כירעת האדם רבה עליו (קהלת ח ו).
לפי שהרשעים מכעיסים את הקב"ה, ואומרים נשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם, אנו עושין כל מה שאנו מבקשים. ומניין שנשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם, שנאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי כעבור מי נח עוד על הארץ (ישעי' נד ט), וכביכול רואה את הרשעים שמכעיסים אותו, והוא (ג) תוהה שנשבע, ואומר מה עשיתי שנשבעתי שאיני מביא מבול לעולם. וכן ישעיה אומר ותהי האמת נעדרת וסר סרע משתולל (ישעי' נט טו). וירא ה' (שם שם, ד) כי אין צדיק בעולם שמתפלל לפניו לפי שםנו להם. וירע בעיניו כי אין משפט, (שם שם), לעשות למעשהם¹ דין. אמר להם הקב"ה לרשעים כן אתם אומרים שנשבעתי שאיני מביא מבול לעולם עוד, (ה) חייכם נכונו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים (משלי יט כט), (ו) מהלומות סהלומות, אם נשבעתי שאיני מביא מבול של מים, אני מביא

¹ סי' לשלם להם מדה כנגד מדה ממש כמו דבור המבול וזהו לשון משפט. כמו כמשפטו. וז"ל נכונו ללצים שפטים. סי' שמכון להם משפטים כמעשהם, הכנה שלוחים למקום כי יש מבול על אש ונספיה ולגניז.

הערות ותקונים

[ב] (א) (ב) וירא ה' כירבה רעת האדם. הוא ספ' נח ו' ה', וכב"י מן המדרש הזה הנמצא באוקספארד קובץ 2840, נמצא לפני זה פרק אחר ומחליל על הכתוב ויהי אדם שלשים ומאת שנה ויולד ברמותו כצלמו (בראשית ה ג), ונלקה בחסר ומטושטש מאד, ונאכרו איוה גליונות ולא נמצא הדרשות על נביאים וכתובים ואין ספק שהחל בפרשה ראשונה מבראשית ונאכרו מאתנו. והפרשה הזאת הדפסתי במבוא פרק י"ב. (כ) ושיה כי לכל הפעם יש עת ומשפט, המאמר לקוח מן תנחומא הקדום בראשית אות ל"ו באיוה שינויים קטנים ובהוספות רברים, ושם בתערה רפ"ד העירותי על האגדת בראשית. וכב"י מן אגדת בראשית מתחיל ושיה אנשי רע לא יבינו משפט, (משלי כה ה), וכתוב כי לכל הפעם יש עת ומשפט וגו'. וזה בטעות ונשתרשב סתתחלת אות ב' ג) תוהה. פי' מתחרט, וינחם ה' (בראשית ו' י) חיב"ע והות תהי מן קדם ה' ה' ד) כי אין צדיק בעולם שמתפלל לפניו לפי שםנו להם. כב"י הגי' למה, וירא ה', כי אין צדיק בעולם שמתפלל לפניו ויפייס ממנו למחול להם. (ה) חייכם נכונו ללצים שפטים. בתנחומא שם חייכם יש לי שפטים אחרים לופרע מכס. ולא הוכא שם הכתוב נכונו ללצים שפטים וגו'. (ו) מהלומות סהלומות. כיה בשתי ירות ובדפוס ווילנא וואלקווא, אבל בדפוס ווארשוי נחתקן מהלומות מה לו מות, וכן תראה במדרש כמ"ד פי"ג אות ד' מהו מהלומות שלשה חיבות א"ר

מבול של אש וגופרית ואבנים, שנאמר וה' המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש, (בראשית יט כד). וכשבאו האמוריים על יהושע הביא עליהם מבול של אבנים, שנא' הם כמורד בית חורון וה' המטיר עליהם אבנים גדולות מן השמים עד עזקה וימותו (יהושע יא). ז) ואף פרעה הרשע נתיעץ עם יועציו ואמר לא מצינו דבר שנשבע הקב"ה בו אלא מבול של מים, ובה אנו מטביעים אותם וימותו, שנא' כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, (שמות א כב). אמר לו הקב"ה תדע לך שיש לי כח במידה זו לדון אותך. כמו שכתוב וניער פרעה וחילו בים סוף, (תהלים קלו טו). וכשבא סיסרא על ישראל לא שפטו אלא באש ובמים, שנא' מן (השמים) [שמים] נלחמו הכוכבים וגו' (שופטים ה כ), וכתי' נהל קישון גרפם (שם שם כא). וכן סנחריב כשבא על ירושלים לא שפטו הקב"ה אלא במבול של אש, ח) שנא' (ויבא) [ויצא] מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה (ושמונים) [שמונים] וחמשה אלף. (סיב יט לה) ואף כל הדורות אם אדם יחטא ירין אותו מעין חטאו, ט) אם דינו כסקילה נופל מן הגג, או מן החומה, או מן האילן, או מן הבהמה, או נופל עליו טפולה. ואם דינו בשריפה נופל באש, או נופלין עליו מים רותחין. ואם דינו בהריגה יקדים לו הקב"ה מי שיהרוג אותו, או יפול עליו סכין, או סיף, או יפול הוא עליו. ואם דינו בחנק יפול בים או בנהר, או (י) בכור, לכך אמר שלמה כי לכל חפץ יש עת ומשפט (קהלת ח ה), מי גרם לכל אלו, כי רעת האדם רבה עליו (שם שם): [ב] (יג) ד"א וירא ה' כי רבה רעת האדם, זשיה אנשי רע לא יבינו משפט (משלי כה ה), אנשי רע אלו אנשי דור המבול שהיו חוטאין ולא היו מסתכלין שפורענות באה עליהם. ומבקשי ה' יבינו כל (שם שם), זה נח וכניו, ששמעו שהקב"ה מביא מבול לעולם ונתיראו, ולמה אמר הקב"ה לנח שיעשה תיבה, כדי שיראו אותו ויעשו תשובה, יד) וכי לא היה יכול הקב"ה להציל את נח באמונתו ובדברו, או להעלותו לשמים שאמר לו עשה לך תיבת עצי גופר (בראשית ו יד), אלא כך אמר הקב"ה מתוך שהוא עושה תיבה וכורת ארום, מתכנשין אצלו ואומרים לו מה אתה עושה, והוא אומר להם הקב"ה אמר לי עשה לך תיבת וגו', שאני מביא מבול לעולם מפני שמכעיסין אותי, יז) והם

הערות ותקונים

ברכי' מה לו מות, ודורש גטריקון מה לו מות, והמלות „שלושה תיבות" הוספה חיצונית היא, והדרשה הוואת על מהלומות מיותרת פה. ז) ואף פרעה הרשע. עיין סוטה י"א ע"א, שם"ר פ"א אות ט. ח) שנאמר ויבא מלאך ה'. כ"ה בכל הדפוסים וצ"ל ויצא מלאך ה'. והובא לנכון בכ"י. ט) אם דינו כסקילה נופל מן הגג, עיין בסגנון אחר בנכרא סנהדרין ל"ז ע"ב סוטה ח' ע"ב, וע"ש בפירש"י ובתוס' שם. י) או בכור. בתנחומא שם ומהו עושה לרשעים, משקען במים או בנהר או לתוך הכור, ור"ל בכור של מים. יב) מי גרם לכל אלו, כי רעת האדם רבה עליו. הוא סיפא דקרא כי לכל חפץ יש עת ומשפט. ובכ"י בטעות מי גרם לכל אלו כי רעת האדם רבה על הארץ. יג) ד"א וירא ה' זשיה אנשי רע וגו'. לקוח מן תנחומא הקדום בראשית אות ל"ג, והובא בילקוט משלי רמז התקס"א, וחכר הציון תנחומא. וע"ש בהערה רפ"ח והכאתי כי מובא באג"ב פ"א אות ב'. יד) וכי לא היה יכול הקב"ה להציל את נח באמונתו ובדברו, ובה"כ כ"י, והלשון משובש והובא לנכון בתנחומא שם וכי לא היה הקב"ה יכול להציל את נח בשמים או בדברים אחרים, וזה נשמט בילקוט שם, ועיין בתנחומא שם הערה רפ"ח. יז) והם שומעים

שומעין ועושיין תשובה, שנאמר אנשי רע לא יבינו משפט: [ג] טו) ד"א וירא ה' לפי שהרשעים אומרים אין הקב"ה רואה כשאנו חוטאים, כי רחוק הוא, ושבעה רקיעים בינינו וביניו, שנאמר עבים סתר לו ולא יראה (איוב כב יד), וכן דוד אמר עליהם ויאסרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב (תהלים צד ז) והקב"ה אומר להם רשעים שבעולם, הנוטע אוון הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט (שם שם ט), הלא הוא מביט לכל דבר, טו) שנאמר הן כל אלה ראתה עיני, שמעי אזני ותבן לה (איוב יג א), ומנין שהקב"ה נטע אוון ויצר עין, שנאמר הנוטע אוון הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט, (תהלים שם), ואעפ"י¹) שהדת אומרת כן עלי, כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתכונן (איוב יא יא), אף י"ו) הדבר הזה עשיתי בשבילכם, שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ: [ד] י"ז) ד"א וירא ה' כי רבה רעת האדם. וז"ה יש רעה ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם. (קהלת ו ה) אמר הקב"ה ראו מה רשעים הללו עושיין, כשבראתי אותם, יט) נתתי לכל אחד מהם ב' שמשים, אחד טוב ואחד רע, והם מניחים השמש הטוב ומתדבקים ומתחברים עם הרע, ומניין, שכן מצינו שאמר שלמה עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים. (קהלת ט יד) כ) עיר קטנה זה הגוף, ואנשים בה מעט אלו האברים שבו, כה) ובא אליה מלך גדול זה יצה"ר, כג) ובנה עליה מצודים גדולים מפני שיצה"ר מחשב על האדם לצוד אותו במצודים גדולים. ומצא בה איש מסכן (וחכם) [חכם], כז) (שם שם טו) זה יצר טוב, ומלט הוא את העיר בחכמתו (שם שם), שיצר טוב מדריך את האדם לחיים, ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא. (שם שם) אמר הקב"ה הרשעים הללו לא די להם שלא עשו מיצר הרע יצר טוב, אלא עשו מיצר טוב יצר רע, שנאמר וכל יצר מחשבות זלבו רק רע כל היום (בראשית ו ה): סליק פרשת תורה :

¹ סי' אעשיי שהחוכה והגבורה מעידות עלי שאני מעלים עין מסורתי אצל כשילכס כססרהס בעיקר סוכמתי לעכור על מדהי ולפסום בקסה ככס.

הערות ותקונים

ועושים תשובה, בכ"י הגי' והם שומעים ועושים תשובה [והם לא היו משגיחים, אלא היו רואים ומלעיגים ולא היו עושים תשובה], והשמים הסעתיק או המדפים סן תשובה עד תשובה. טו) ד"א וירא ה' לפי שהרשעים אומרים אין הקב"ה רואה כו', זה ליחא בתנחומא שם, כמו שהעירתי שם הערה רצ"א. טו) שנאמר הן כל אלה ראתה עיני. בכ"י הוכח הכתוב וכל יקר ראתה עינו (איוב כח, יז) אף הרבר הוה. בכ"י אבל הרבר הוה. י"ז) ד"א וירא ה' זש"ה יש רעה. נובע מתנחומא שם אות ל"ח. יט) נתתי לכל אחד מהם ב' שמשין אחד טוב ואחד רע. בתנחומא שם שתי בריות אני עשיתי באדם יצר טוב ויצר רע. כ) עיר קטנה זה הגוף. תנחומא שם, ונשנה בקה"ר פ"ט מסוק עיר קטנה, ובילקוט קהלת רמז תחקע"ט, ועיין גדרים ל"ב ע"ב. כה) ובא אליה מלך גדול זה יצה"ר, עיין תנחומא שם הערה רצ"ג. כג) ובנה עליה מצודים גדולים. עיין תנחומא שם הערה רצ"ד. כז) וחכם, בקרא כתיב חכם כלי וי"ו, אבל בגמרא ותנחומא וקה"ר וילקוט הוכח וחכם ע"ש הערה רצ"ה.

אגדה בראשית פרק ב'

פרק ב' נביאים.

[א] כה אמר ה' אלהים [והיה] ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מהשבת רעה (יחזקאל לח י) אמר הקב"ה לגוג אל תאמר מה שאתה תושב בלבך שאיני יודע בא ירמיהו ואמר עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו (ירמ' יז ט), אמרתיו לו רמ"ח אברים בראתי באדם זה, וכולם עומדים במידתם כמו שכראתים חוץ מן הלב, אמר ירמיהו לב זה מתחלף משעה לשעה, והוא משנה את עצמו ומעקם את עצמו. עקוב הלב מכל האברים, ואנוש הוא מי ידענו. אני די חוקר לב (שם שם), אני שבראתיו יודע אני מה הוא, ולא תאמר שמשבראתי אוהך אני יודע לבבך, אלא עד שלא בראתי אותך אני יודע מה שאתה עתיד לחשב, ומניין, שכך דוד כצוה לשלמה בנו ואומר לו, ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דהיא כח ט), ולמה, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין (שם שם), ה' איר אחא מהו וכל יצר מחשבות מבין, ה' אלא עד שלא יצר הוא יודע מה שהוא עתיד לחשב בלבו משיברא, ה' ובך אמר לסנחריב מפני שאתה מתנאה ומרכה דברים, חייך עד שלא בראתיך יודע הייתי מה היית עתיד לעשות, שנאמר ושבתך וצאתך ובואך ידעתי (ישעי' לו כח), בשעה שעשית עצמך עומד מכסאך ועושה תשובה, שנאמר ויגע הדבר אל סלך נינוה [ויקם מכסאו וגו' וישבו איש מדרכו הרעה] [יונה ג ו וה], יען התרגז אלי וגו' (ישעי' לו כט), ה' איר חייא בר כהנא ה' מי גרם לך להתרגז אלי, מפני שנתתי לך שלוחה והשקט, ה' שאילו היית לנטיין (פי' בלשון רומי מספחת והוא טושאל על האדם המקנה את הביבין) וסל

הערות וחקונים

[פ"ב] ה' איר אחא מהו וכל יצר מחשבות מבין אלא עד שלא יצר הוא יודע כו'. עיין ב"ר פ"ט אות ג' ומדרש שמואל פ"ה אות ב'. ובכ"ר שם הובא בשם ר' חגי בשם ר' יצחק, ובמדרש שמואל ר' ברכי' בש"י יצחק, ויש שנינויים בלשון, ועיין במדרש שמואל שם הערה ל"ה, והובא גם בילקוט ר"ה רמז אלף פ' בשם אגדה שמואל, והג"י שם עד שלא נוצר יציר, וכן נשנה במדרש שפ"ר פכ"א אות ג'. ובכ"י חסר שם האומר. ה' אלא עד שלא יצר הוא יודע מה שהוא עתיד לחשב בלבו משיברא. בכ"י חלשין מתוקן יותר אלא עד שלא בראו בעולם יודע מעשיו ומחשבותיו, משנברא אותו על אחת כמה וכמה. ה' וכך אמר לסנחריב כו'. בכ"י הגי' ומצינו שכך אמר לסנחריב ושבתך וצאתך ובואך ידעתי (ישעי' לו כח), א"ל הקב"ה לסנחריב, למה אתה מתנאה ומרכה דברים, חייך עד שלא בראתיך יודע אני מה היית עתיד לעשות, וכשקמת מכסאך ועשית תשובה קבלתיך, ומנין שעשה תשובה, שנאמר ויגע הרבר אל סלך נינוה [ויקם מכסאו וגו' וישבו איש מדרכו הרעה] [יונה ג' ח], ועכשיו השוית כנגדי ואמרת ואכזב טרם קצו (ישעי' לו כד). ה' איר חייא בר כהנא מי גרם לך להתרגז עלי כו'. לא מצאתי המאמר במקום אחר, גם לא מצינו את השם ר' חייא בר כהנא. וראיתי בכ"י הגי' איר חייא בר אבא. וראיתי במדר' הרורות (דפוס ווארשוי צד 186) הביא וז"ל ר' חייא בר בריה דרב כהנא ובשאריות יוסף דב חייא בר כהנא תלמיד דב, אבל לא מצאתי זכרו בש"ס ואולי בשאריות יוסף ט"ס וצ"ל רב חוננא בר כהנא עכ"ל. ה' מי גרם לך להתרגז אלי, מפני שנתתי לך שלום והשקט. בכ"י מי גרם לסנחריב הרשע להיות מרגזו לפני הקב"ה, השלוחה וההשקט שהיה לו. ה' שאילו היית לנטיין. כהר"ם די לוגזינו הוסיף באמצע, פי' בלשון רומי מספחת, והוא מושאל על האדם המקנה את הביבין. כוונתו להמלה הרומית linteum שפי' מספחת, וגם בעל ערוך השלם כתב וז"ל: מיה נבנה לינטיין פי' lintio עוסק במספחת והושאל על

בידך ז) ומגדפה בכתפך ח) וגורף ביבין פ) מפנה בתי כסאות) לא היית
 מכעיסני. לכך נאמר יען התרגוך, מפני מה, ושנאנך עלה באוני (ישעי' שם),
 ומה אני עושה, ושמתי חחי באפך (שם שם), כדרך שנותנין לחמור. אף
 לגוג כך עשיתי, שנאי הנני אליך גוג וגוי ושובבתיך וששאתיך וגוי (יחזקאל
 לט א וב) אמר לו הקב"ה אל תאמר שאיני יודע מה שהיית עתיד לעשות
 ראה קודם כמה דורות אמרתי אליך, שנאמר כה אמר ה' אלהים האתה
 הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים
 ההם שנים להביא אותך עליהם (יחזקאל לח יו) * ח) אל תאמר שנים אלא
 שנים, ט) כמה דורות קודם אמרתי לאלדד ומידר שיתנבאו עליך, שנאמ'
 וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידר וגוי ויתנבאו
 במחנה (במדבר יא כו), מהו ויתנבאו ולא יספו (שם שם כה), היו מתנבאים
 ואמרים שאחר גוג ומגוג אין גלות ולא שעבוד ראה קודם כמה דורות
 נתנבאו עליך, י) ולא עוד אלא יחזקאל נתנבא עליך מה שאתה עתיד לחשב
 בלבך, שנאי כה אמר ה' וגוי, יעלו דברים על לבך וגומר (יחזקאל לח י),
 לכך נאמר עקוב הלב וגוי אני (בוהן): [חוקר לב בוהן כליות] (ירמי' יו
 טי): [ב] ד"א יעלו דברים על לבך. יב) הכל חשבו בלבם תחילה.

הערות ותקונים

הארם המקנה את הביבין בהיותו לוכש מספחת והביא שם את דכרי כעל אנ"ב: ובכ"י הגי'
 שאלו ה' נותן לגמיו במתניו המלה לגמיו משובשת. ונראה כי ה' נוחנה על מתניו. גם הגי'
 שם ומגדפה בכתפיו לא היה מכעים לפניו והמלות „וסל" בידך וגורף ביבין" ליתא שם.
 ז) ומגדופה. בכתפך. פי' מגדופה שגורפין בה, השיט, עיין ערוך ערך מגרף. ח) וגורף ביבין. הוסיף
 הר"ם די' לזוואנו, פי' מפנה בתי כסאות וכן נוח ללשמה שהוא גורף ביבין (שם"ר פ"ו), והמלה ערכית
 ופי' מקום שיוורדין שם כל השופכין (קאנאל). * ח) אל תאמר שנים אלא שנים. צ"ל אל תקרי שנים
 אלא שנים, ובכ"י חסר ות, ועיין סנהדרין י"ו ע"א, והובא בילקוט יחזקאל רמז שעי' בשם
 הגמרא. ט) כמה דורות קודם. בכ"י בימים קדמונים אמרתי לאלדד ומידר שיתנבאו עליך גם
 גוסף שם וסנין שעליך התנבאו, שנאמר והתנבאו [צ"ל ויתנבאו] ולא יספו (במדבר י"א
 כ"ה), שאמרו אחר מלחמות גוג אין פורעניות ולא שעבוד. י) ולא עוד אלא יחזקאל
 נתנבא עליך. בכ"י ולא עוד אלא אף יחזקאל הנביא שבא אחרי כמה דורות נתנבא עליך.
 יב) הכל חשבו בלבם תחילה. עיין תנחומא חקדום תולדות אות ט' והובא בילקוט מלכים רמז
 קצ"ח וישעי' רמז רפ"ו בשם התנחומא, ובסגנון אחר הרשעים ברשות לכן כו' כ"ר מל"ד אות
 י' ופ"ט אות ח' קה"ר פ"ה פסוק ב' אסתר רבה פ"ו אות ג' שו"ט מסודר י"ד אות ב' ובכ"י
 סן אגדת בראשית נמצא מה נוסחא אחרת ואעתיקנה בשלימות: ד"א יעלו דברים על לבך.
 לא על לבך לבר יעלו דברים אלא רבים לפניך חשבו מחשבות רעות, ואני ידעתי, בא וראה
 מעשו שחשה מחשבות רעות ולא נתקיימו בידו, שנאמר ויאמר עשו בלבו ויקרבו ימי אבל אבי
 ואהרנה את יעקב אחי [בראשית כ"ו ס"א]. בא נכודנצד ואמר בלבו אעלה על בתי עב
 ארמה לעליון [ישעי' יד יד], בא הכן וחשב מחשבות רעות, ולא נתקיימו בידו, בא מלכות
 יון הרשעה וחשבה לבתה ואמרה לעולם אהיה גברת וגוי [ישעי' מז ו'], אמרתי לה שמעי (נא)
 [זאת] עדינה הושבת לבטח ואמורת בלבבה וגוי ותכאנה לך שתי אלה וגוי' [שם שם ח' וט'].
 וכל מי שמחשב בלבו מחשבה רעה הקב"ה מפרסמו, כמו שעשה לכל אלו, ולעשו שחשב
 בלבו רעה ואמר היאך אעשה שיהיו בני יורשים כל העולם, אם אהרוג את אבי יחייבני מיתה,
 ואם אהרוג את ישמעאל, יקומו בניו. שהם נבורים ורבים וינקטו נקמת אביהם, אלא מה אעשה,
 אלך ואקח את בתו לאשה ואפתהו ואומר לו שיהרג אבי ונחלוק אני והוא כל העולם כלו
 ואח"כ אחייבו מיתה ואהרגנו, ואח"כ אהרוג יעקב אחי, ואוריש כל העולם כלו, והקב"ה מפרסמו
 ברבים, שנאמר כי אני חשפתי את עשו גליתי [את] ספתיו [ירמי' מ"ט י'], אל הקב"ה יודע

אגדת בראשית פרק ב'

עשו, שנאמר ויאמר עשו בלבו (בראשית כו טא), נבוכדנצר, ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגומר (ישעי' יד יג). המן, ויאמר המן בלבו וגומר (אסתר ו ו), ינ) ומלכות סדום, שנאמר ועתה שמעי (נא) זאת עדינה היושבת לבטח האומרה בלבבה וגוי (ישעי' מז ח) ואף גוג כן, שנאמר יעלו דברים על לבבך וגומר, וכל מה שחשב בלבו פרסמו הקביה, יג) ומה חשב עשו, יד) (עיין לקמן סוף פרק ט"ב), הלך לו אצל ישמעאל, שנאמר: וילך עשו אל ישמעאל וגומר (בראשית כח ט), אסר אין זו דרך ארץ שאהרוג אני את אבא יצחק, אלא את הורגו מפני שהוא אחיך, ואני אהרוג את יעקב, אחיך אני ואתה נירש את כל העולם כולו, כך היה אומר בפיו אבל בלבו היה אומר משישמעאל הורג לאבא ואני ליעקב, אני בא לישמעאל והורג לומר למה הרגת את אבא, ואני יורש את כל העולם כולו לעצמי, הוא טחשב בלבו והקביה מפרסמו, שנאמר כי אני חשפתי את עשו, גליתי את סתרתיו (ירמ' מט י) אמר הקביה חייך יודע אני מה שחשבת בלבך, שנאמר יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשננה (יחזקאל לה י), שם הייתי מסתכל בלבך מה שחשבת, שנאמר ויני שם היה (שם שם), עו) כך אף גוג ומגוג מחשב בלבו, שנאמר ביום ההוא יעלו [דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה] (יחזקאל לח י) והקביה מפרסם מהו

הערות ותקונים

אני מה שחשבת בלבך, שנאמר יען אמרך [את] שני הגוים. [ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשננה [יחזקאל ל"ה י]], ואף בנוג ומגוג כך טחשב בלבו ואומר אעלה על ארץ פרוזת וגוי [יחזקאל ל"ה י"א]. ומה היו דבריו ומחשבותיו של גוג, אמר בלבו, פרעה ועמלק וסירא, וכל אותם שבאים על ישראל, שוטים היו, ולא היי בהם דעת, שלא הלכו קודם על אלוה שלהם, ואח"כ עליהם, ואני תחלה אשלה יד באלוה שלהם, ואח"כ במשית, וזהו שאמר דוד כרות הקורט, יחצבו מלכי ארץ וגוי [תהלים כ"ב ב']. מתכנשים ומתעצמים כלם כאחד כמו שאמר כי נעצו לב יחדיו וגוי [תהלים ס"ג ו'], ועוד כתוב גם אשר נלוה עמם [שם שם ט'] ומה אמרו ביניהם, אמרו לנו ונכחורים: מגוי [שם שם ה'] מהיות זה הגוי בינינו, ולא יזכר שם ישראל עור [שם שם], מהו שם ישראל, זה הקב"ה, שישראל סברכין שמו בכל יום, שנאמר ברוך ה' אלהי ישראל (מהעולם) [מן העולם] ועד העולם [דה"א מ"ו ל"ו], והקב"ה בעצמו פורע מהם. שנאמר וזאת תהיה המגפה אשר יגוף וגוי [זכרי' יד י"ב], אומר הקב"ה אותם הרגלים שרצו לעסוד כנגדי המק בשרו והוא עומד על רגליו [שם שם], ואותם העינים שהם מסתכלות כנגדי למעלה, ועיניו תמקנה בחוריהן [שם שם], ואותם הלשונות שאמרו על ד' ועל משיו [תהלים ב ב] [ולשונן] תימק בפייהם [זכרי' שם], אסר להם הקב"ה סתחלה לא הי' לכם שלום, אלא עתה עשיתם שלום כדי לכוא עלי, תייכם אין שלום אסר די לרשעים [ישעי' מ"ח כ"ב], באותה שעה פתח ואמר בן אדם [וגוי] אסור לצפור וגוי בשר נבורים תאכלו וגוי [יחזקאל ל"ט י"ו וי"ח], איל הקב"ה כשם שעשיתם שלום עלי ועד בני, כך אני קורא כל החיות והעופות שיבואו ושיאכלו את בשרכם, ואת תליכם וישתי את דמכם, שנאמר ואתם חלב לשבעה ושתיים רם לשברון [שם שם יט], ובשביל הכבוד שעשה יפת אביכם לנח אביו, שכסה את ערותו כמו שכתוב ויקח שם ויפת את השכלה וגוי ויכסו את ערות אביהם [בראשית ט' כ"ג]. על אותו שבר, אתן לגוג [מקום] שם קבר (ישראל) [בישראל] [יחזקאל ל"ט י"א], וכתוב וקברו שם את גוג ואת כל המונה [שם שם], וכל זאת בשביל שם טוב, שנאמר וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם [שם שם יג]. יב) ומלכות סדום, צ"ל ומלכות אדום. יג) ומה חשב עשו הלך לו אצל ישמעאל. שו"ט מוסור י"ד אות ב' והובא בילקוט תורה רמו תרס"ב וחסר הציון. ובשו"ט שם הערה הי' העירותי גם למדרש אגדת בראשית שלפנינו. יז) עיין לקמן סוף פרק ט"ב. זה הוסיף מתר"ם די לונזאנן, וצ"ל פרק מ"ו, ושם בפרק מ"ו הוסיף, עיין לעיל בראש הספ"ר. טו) כך אף גוג טחשב

הושב, שנאמר ואמרת אעלה על ארץ פרוות וגומר (שם שם א). ומהו חושב, אלא כך הוא אומר פרעה שבא על ישראל שוטה היה, הניח (טו) פטרונו והלך לו עליהם, וכן עמלק וסיסרא וכל מי שעמד עליהן הניחו להקביה, שוטיין היו, אלא מה אני עושה, אני הולך תחילה אצל פטרונו של ישראל, ואם הורג אני את המשיח תחילה הוא מעמיד משיחין אחרים. אלא על הקביה, שנאמר למה רגשו גוים יתיצבו מלכי ארץ וגומר, (תהלים כ א ב) מתיעצים ומתמלכין בעצות רעות על ישראל כולהן כאחד לבא על הקביה, שנאמר כי נועצו לב יחדיו עליך וגומר, אהלי אדום וישמעאלים וגומר, גבל ועמון וגומר גם אשור וגומר, (תהלים פג ו ז ח ט) ומה עושיין, עומדין על רגליהם ומסתכלין למעלה כנגד הקביה ואומרים לכו ונכחידם סגוי, [ולא יזכר שם ישראל עוד] (שם שם ה) מהו שם ישראל, אלא אומרים נעקור אותו שכתב ברוך ה' אלהי ישראל (שם מא יד), ומה הקביה עושה להן ממרום, עומדין על רגליהם ופורע מהן, שנאמר וזאת תהיה המגפה וגומר, המק בשרו והוא עומד על רגליו (זכרי' יד יב), אותן הרגלים שרצו לעמוד כנגדי, המק בשרו והוא עומד על רגליו, ואותן העינים שהן מסתכלות למעלה, ועיניו תימקנה בחוריהן, ואותו הלשון שאמר על ה' (שם שם), [ולשונם] [ולשונם] תימק בציהם (שם שם). אכר להן הקביה מתחילה לא היה לכם שלום זה עם זה, אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעי' מח כב), ועכשיו עשיתם שלום זה עם זה לבא (אלי), [עלין] דכתיב כי נועצו לב יחדיו וגומר, אהלי אדום וגומר, גבל ועמון וגומר (תהלים פג ו ז ח), כולכם עשיתם שלום לבא עלי, אף אני עושה כן, ואתה בן אדם וגומר, אסור לצפור וגומר, בשר גיבורים וגומר (יחזקאל לט יז ויח), כשם שאתם לא הי' לכם שלום זה עם זה ועשיתם שלום לבוא עלי, אף אני קורא את העופות ואת החיות שלא הי' להם שלום זה עם זה ואני עושה להם שלום זה עם זה לבוא עליך, ומפני שאמרת ולא יזכר שם ישראל עוד (תהלים פג ה), חייך שאתה סת והן קוברין אותך ונוטלין שם בעולם, שנאמר וקברו כל עם הארץ והי' להם לשם וגומר (יחזקאל לט יג):

פרק ג' כתובים.

[א] למנצח משכיל לדוד בכוא דואג הארומי (תהלים נב א ב). [ב] זשיה בשוט לשון תחבא וגומר (איוב ה כא). קשה לשון הרע מן הסיף ומן החרב, והאיך סי' שיש בידו חרב ומבקש להרוג את חבירו ומבקש לחזור בו יחזור,

הערות ותקונים

בלבו. סכאן עד סוף פ"ב ליתא כשויט שם, ומקור אחר הי' לו, ועיין שו"ט מוסור ב' אות ד' מאמר כעין זה: (טו) פטרונו, המלה רומית Patron מ"י מנין (בעשיטצער): [פ"ג] [ב] זשיה בשוט לשון תחבא. בכ"י מן אגדת בראשית הלשון משונה קצת. קשה לשון הרע מן הסיף ומן החרב, ובכ"י הגי' מפני שקשה לשון הרע מתרב, והמלות "מן הסיף" ליתא, וכן ומבקש לחזור בו יחזור, בכ"י אם מבקש שיחזור בו חזור, וכן למה מפני שהחרב בידו והוא מונע ידו ואינו חוזר, בכ"י מפני שערין הוא ברשותו, וכן אינו יכול לחזור, בכ"י שוב אינו יכול לחזור, וכן שכבר יצא החץ מירו, בכ"י מירו ומרשותו, וכן שכך הוא משול לשון הרע בחץ, שנאמר חץ שחוט לשונם, בכ"י וכן העיר הכתוב עליו חץ שחוט לשונם וגוי ואחר

למה שהתרכ בידו והוא מונע ידו ואינו הורג, אבל מי שהוא מבקש להרוג את חבירו בחץ אינו יכול לחזור בו שכבר יצא החץ מידו, והאומר לשון הרע על חבירו אפילו הוא מבקש לחזור בו אינו יכול, למה ששהוא הולך אינו יכול לחזור בו עוד, לכך הוא משול לשון הרע בחץ, שנאמר חץ שחוט לשונם מרטה דבר בפיו וגוי (ירמי' ט ז) וכן שלטה אוטר כל עמל האדם לפיהו וגוי (קהלת ו ז), אפילו הוא מת אין מכפרין לו. בא ולמד מדואג אעפ"י שמת, (ג) כך שנו רבותינו שאין לו חלק לעה"ב, הה"ד וגם הנפש לא תמלא (שם שם) לכך אמר איוב בשוט לשון תחבא. (ג) ר' יהושע בן לוי אמר ביעקב היא אמורה ור' שמואל בר נחמני אמר בדוד היא אמורה. ברעכ פדך מסות (איוב שם כ). בשעה שברח והלך אצל אחימלך והי' רעב והאכילו לחם הקדשו, שנאי ויחן לו הכהן קודש וגומר, (שיא כא ז). ובמלחמה מדי חרב (איוב שם) בשעה שירד על גלית והרגו, שנאמר ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא וגוטר (שיא יז טו). בשוט לשון תחבא, בשעה שבא דואג ואמר עליו לשון הרע שנאמר בבא דואג האדומי ויגד וגוי (תהלים נב ב). לשוט ולכפן תשחק (איוב שם כב). אדואג ואחיתופל. ומחית הארץ אל תירא (שם שם), משאול שכא מבנימין שנמשל לחיה, שנאמר בנימין זאב יטרף (בראשית טח כז):

פרק ד' תורה.

[א] ויזכור אלהים את נח (בראשית ח א) (א) וז"ה צדקתך כהררי אל (תהלים לו ז), (ג) בשעה שאדם זוכה אתה עושה לו צדקה, ואת מגביהו יותר מן ההרים, דכתיב כהררי אל, ובשעה שאדם חוטא (ג) אתה פורע מסנו ומשפילו עד תהום התחתון, דכתיב משפטך תהום רבה; (שם שם) (ד) ד"א צדקתך כהררי אל רבי שמעון בן יוחאי אומר מרס המקרא צדקתך על משפטך כהררי אל על תהום רבה. האיך אלא מרד הקביה את מי תהום רבה, ותהום שהיה רואה שמיטיו מתגברין היה נוטל הר גבוה ונותן על

הערות ותקונים

זה נמצא בכ"י וכל דבר שבני אדם עושים בעולם מתכמר להם ע"י חשובה, וכשימות יבא כנגדו, ומגין שכן מציונו בדואג, שנאמר ושם איש מעבדי שאול [ביום התוא] נעצר [לפני ה' ושמו דואג האדומי] [ש"א כא ח], שהיה יושב כתשובה, ובכל זאת אמרו עליו חכמים שאין לו חלק לעה"ב. וכן הה"ד וגם את הנפש לא תמלא, בכ"י ואף שלמה בן דוד אמר כל עמל (אדם) [האדם] לפיהו [וגם הנפש לא תמלא] [קהלת ו ז], וכל השאר הוא כמו בכ"י. ולפני בשוט לשון תחבא נמצא בכ"י, רבר אחר" בשוט לשון תחבא: (ג) כך שנו רבותינו משנה סנהדרין צ"א ע"א, ואבדר"ג פל"ו: (ג) ריב"ל אמר ורשב"ג אמר. לא מצאתי המקור שהובא כן בשבט, עיין דרשת ריב"ל להלן פס"ח ובמדרש כ"ד ריש פ"ט אבל לא הובא בשמו:

[ב] [ד] (ב) וז"ה צדקתך כהררי אל בשעה שאדם זוכה כ"י. הרוש הזה לא מצאתי ונמצא דרשות על הפסוק הזה בפסיקתא דר"ב פסקא שור או כשב וי"ד ריש פכ"ז נתחומא אמור אות ה' נתחומא הקדום את ז' וכן בנתחומא הקדום נת אות ח' וע"ש בהערות שלי. (ג) בשעה שאדם זוכה. בכ"י בשעה שאדם זוכה בנמילת חסדים. (ג) אתה פורע מסנו ומשפילו עד תהום התחתון. בכ"י אתה נזכה דינך מסנו ומשפירו עד שאלו תחתית. (ד) ד"א רשב"י אומר. בכ"י חסרים המלות, רבר אחר". ועיין בנתחומא נת שם מוכא בשם רשב"י בסגנון אחר, והעיוותי שם בהערה פ' באגדת בראשית פ"ד אות א' הובא כאריכות קצת כדרך מדרשים מאחרים,

תהום רבה, וכך כל תהום ותהום (ה) כבש למעלה מהן הרים, כדי שלא יעלו וישטפו את כל העולם, וכשם שקבע הרים למעלה מהם כדי שלא ישטפו את העולם, (ו) כך כבש את הצדקה על הדין, שלא יאכזר בדין את העולם, לפיכך איר שמעון בן יוחי צדקתך על משפטך כהררי אל על תהום רבה: ז) ד"א צדקתך [צדקה] שעשית לנח היא גרסה לו שנחה תיבתו על ההרים, שנאמר ותנח התיבה [וגו' על הרי אררט] (בראשית ח ד). משפטך תהום רבה משפטים שעשית לרור המבול, שנאמר ביום ההוא נבקעו [כל מעינות תהום] (שם ז יא), ואחר כל הפורענות הזה אדם ובהמה תושע הי' (תהלים לזו), אימתי ויזכור אלהי את נח: [ב] (ח) ד"א ויזכור אלהי את נח. ושיה זכר צדיק לברכה (משלי יז), זה נח, דכתיבנח איש צדיק (בראשית ו ט), ומהו זכרונו, שזכרו הקביה לברכה, שנאמר ויברך אלהים את נח וגו'. ושם רשעים ירקב (משלי שם), אלו דור המבול שנרקבו מן המים, שנאמר וימח וגו' (בראשית ז כג) הכד"א כי מתי אמחה (שמות יז יד): [ג] (ס) ד"א ויזכור אלהים את נח. ושיה יודע צדיק נפש בהמתו וגו' (משלי יב י), יודע צדיקו של עולם נפש אפילו בהמתו, אפילו כשהוא כועס, אין סידתו של הקביה כמידת כשר ודם, כשר ודם יח' בשעה שמרינה סורתת עליו, שולח עליה לגיונות להחריבה, יב) והוא עושה בה אנדרולומוסיא (פי' הריגת אנשים) והורג טובים ורעים, ואין שם לומר פלוני כשר הניחו אותה, אלא הורגין את הכל, יג) אבל הקביה אינו כן, אלא הרור מכעיסין [אותו] והוא

הערות ותקונים

עין ג"כ במסיקתא דר"כ שם הערה י"א וי"ב. ה) כבש למעלה מהן הרים, כדי שלא יעלו וישטפו את כל העולם. בכ"י הבין עליהם הרים, כדי שלא יעלו ויציפו על כל העולם. ז) כך כבש את הצדקה על הדין. בכ"י כבש הצדקים הדין. ז) ד"א צדקתך צדקה שעשית לנח. לקוח מן תנחומא הקדום נח אות ה' ושם הובא כשם ר' יהודה בר סימון ובעל אנ"ב השמיט שם האומר וע"ש הערה פ"ב פ"ג ופ"ד ונראה כי בעל אנ"ב הקיט כנוסחת כ"י רומי מהתנחומא. ח) ד"א ויזכור אלהים ושיה זכר צדיק לברכה. נובע מן תנחומא נח שם אות פ. ט) ד"א ויזכור אלהים ושיה יודע צדיק נפש בהמתו. נובע ג"כ מן תנחומא שם אות י' ונשנה גם בתנחומא הנדפס מכבר נח אות ז' ומובא בילקוט נחום רמז תקים ומשלי רמז התקמ"ח כשם התנחומא. י) יודע צדיקו של עולם נפש אפילו בהמתו אפילו כשהוא כועס. ויש לתקן אפילו נפש בהמתו כמו שהוא בתנחומא וכן העירוני שם על הפסוק שלטנינו שם בהערה פ"ו. ובכ"י מן אנ"ב הגי' יודע צדיק נפש בהמתו, זה הקביה דכתיב ביה אל אמונה ואין עול צדיק הקב"ה כשר ודם. יב) בשעה שהמרינה סורתת עליו. בתנחומא שם כשהמרינה סורתת עליו, וכן בתנחומא הנדפס מכבר נח אות ז' כשמרינה סורתת עליו. וכן יש לתקן גם לפנינו סורתת עליו. וכן בכ"י מן אנ"ב בר"ר כשעה שסורדין אותה בני חמרינה. יג) והוא עושה בה אנדרולומוסיא. בתנחומא הוא משלח לגיונות ומחריבן ומשוה טובים ורעים כאחת, ובתנחומא הנדפס מכבר משלח לגיונותיו עליה והורג הטובים עם הרעים, וכאשר הביא הסדר כ"ה בטרדרש במ"ר סי קרח אות י"א משלח לגיונותיו ועושה בהם אנדרולומוסיא והורג הטובים עם הרעים, והובא גם מבעל המוספי, ופי' סגפת אנשים, וסור"ם די לונאנו הוסיף בנאף הספר, הריגת אנשים" ובעל ס"כ בברדרש במ"ר שם מפרש גזר דין כוללת אבל אין זה הוראת המלה. ובכ"י מן אנ"ב הגי' שולח עליה לגיונות [צ"ל לגיונות] להחריבה ועושה עמטם מלחמה והורג את כל העם טובים ורעים כאחד, ואין רשות לאחד מהם לומר זה צדיק וזה רשע, אלא הורגין הכל כאחד. והוראת מלת לגיונות יודע בל"י ובל"ר צבא של רומים. יד) אבל הקב"ה אינו כן אלא הרור מכעיסין [אותו] והוא מרחם עליהם ואין שם. אלא צדיק אחר יודע הוא בו ומצילו. בכ"י הגי' אבל הקב"ה

מרחם עליהם, ואין שם אלא צדיק אחד יודע הוא בו ומצילו, (י) שנאמר יודע צדיק נפש בהמתה וכן הוא אומר טוב ה' למעון ביום צרה וגו' (נחום א ז), ורחמי רשעים אכזרי (משלי שם), אלו אנשי דור המבול שהיו אכזרים יותר מדאי, (ט) אמרו רבותינו בשעה שעלה עליהן כל התהום, דכתיב נבקעו כל מעיינות וגו' (בראשית ז יא), והיו רואין את המעיינות עולות עליהן, מה היו עושים, (טו) ה' להם בנים מרובין, וה' כל א' ואי מהם נוטל את בנו ונותנו על התהום, (יז) וכובש עליו מלאין, (יח) ועלו עליהם (את) המים. ושוב היו האים מתגברין, וה' נוטלים בניהם אחרים ונותנים על התהום, ראה ורחמי רשעים אכזרי, (יט) ומניין שהיו עושין כך, שכן איוב אומר ישכחהו רחם וגו' (איוב כד כ), לא (זכר) [נוכר] הרחים שלו שהי' בניו, ומה עשה להן הקב"ה הוריד עליהן מכול מלמעלה ושברן, דכתיב ותשבר כעץ עולה. (שם שם) כ). איר ברכיה קשים ה' יותר מדאי, (כא) ובעלי קומה ה'י, ואילולי שפרע מהן מלמעלה, לא היה יכול להן, שנאמר אם לא נכחד קימנו וגו' (שם כב כ), מהו כך אלא כשראה הקב"ה שלא מתו בתהומות שלמטה, הוריד עליהן אש מלמעלה ושרפן, דכתיב ויתרם אכל אש (שם שם), (כג) כיון שהיו רואין את עצמם אבודין, היו מבקשין להפוך את התיבה. מה עשה להן הקב"ה, הקיף את האריות וה' הורגין אותם ואוכלין אותם, שנאמר ויסגור ה' בעדו (בראשית ז טו), ואין סגירה אלא אריות, שנאמר אלהי שלת מלאכיה וסגר פום אריותא (דניאל ו כג) : סליק :

הערות ותקונים

אינו כן, אלא צדיק אחד אם יצא יורד הוא עצמו ומצילו. ובתנחומא הקדום אבל הקב"ה אינו כן אלא כל הרוד מבקשין והוא כועס עליהן ואין שם אלא צדיק אחד ומצילו והעירות שם בהערה פ"ט בכ"י רומי והוא מרחם עליהם ובאג"ב והוא מרחם עליהן. ובתנחומא הנדפס מכבר נשמטו המלות, והוא כועס עליהם. (י) שנאמר יודע צדיק נפש בהמתו. בכ"י הת"ר יודע צדיק, ובתנחומא הו' יודע צדיק נפש בהמתו. (טו) אמרו רבותינו. כ"ה גם בתנחומא שם ובתנחומא הנדפס מכבר ובלקום. ובכ"י הגי' אמרו חכמים. (טז) היו להם בנים מרובים. בתנחומא הערה צ"ב העירותי בתנחומא הנדפס מכבר גוסף, כמ"ש ורעם נכון לפניהם עמם (איוב כ"א) שזיתת האשה כתעברת ויולדת, כמ"א והוא נכון לבקר וצאציהם לעיניהם (שם). שהיו רואין לעצמן בנים ובני בנים" וזה נוסף מן סדרש ב"ד מל"ו אות א, וצ"ל שהיתה האשה מתעברת ליום אחד ויולדת, נאמר כאן נכון ונאמר להלן נכון, והיה נכון לבקר, מה נכון שנאמר להלן יום אחד אף כאן יום אחד ע"כ. (יז) והי' כל אחד ואחד מהם נוטל את בנו ונותנו על התהום. בתנחומא הקדום והי' כל אחד ואחד נוטל את בנו ונותנו על התהום והיו המים מתגברים, והיו נוטלים את בניהם ונותנים על התהום וכובשין עליהם, ובתנחומא הנדפס מכבר הי' בהם בני אדם שהיו נוטלין את בניהם ונותנין אותם על התהום וכובשין עליהם ואינן מרחמים עליהם והעירותי בתנחומא בהערה צ"ג באג"ב הוא בהרחבת לשון כדרך ספרד מאוחר. (יח) וכובש עליו מלאין. זה ליחא בתנחומא שם. ובעל עץ יוסף כתב מלאין הוא מלשון אל יצא במגעלים המסוכאים ברכות פ"ו עכ"ל, וזה טעות כי מה ענין לכאן חתיכי בלאות המושטים על מקום הקרע במגעול, גם מה לו להביא מטרחה לחמו הלאו לשון מקרא הוא ונעלות בלות ומטלאות (יהושע ט ה) רק מה הכוונה על ילדים קטנים מלשון מלאי בלשון ארמי, כמו שהעירותי בתנחומא שם הערה צ"ג. ובכ"י אגדת בראשית מ"ים כזה המרק וכובש עליהם מלאין ומכאן עד סוף הפרק חסר שנשמט ע"י המעתיק. (יט) ומנין שהיו עושין כך. תנחומא שם. כ) ארי ברכיה. תנחומא שם. (כא) ובעלי קומה ה'י. בתנחומא הנדפס מכבר גוסף שכן כתיב המה הגבורים. (כג) כיון שהיו רואין את עצמם אבודין היו מבקשין להפוך את התיבה. תנחומא שם, ובכ"ד מל"ב אות ה' בקשו להפוך את התיבה והקיפה אריות שלא יגעו בו, ועיין תנחומא הערה צ"ו :